

JURYRAPPORT VVOJ-PRIJS 2007

Woord vooraf

Voor de goede orde: ook dit jaar heeft zich enkele keren de omstandigheid voorgedaan dat leden van de jury geconfronteerd werden met inzendingen, gepubliceerd in een blad waar ze zelf aan verbonden zijn of waar ze eerder aan verbonden waren. In al die gevallen hebben de betrokken juryleden zich ook dit keer van deelname aan de discussie, van het uitspreken van een oordeel of van stemming bij de bekroning onthouden. De VVOJ-prijs heeft nu eenmaal de kwaliteit, en soms dus ook de handicap, dat hij door vakgenoten aan vakgenoten toegekend wordt. De jury heeft er intern ernstig op toegezien dat vermenging van belangen ook dit jaar werd vermeden.

Zo nam het jurylid dat in het dagelijks leven redacteur is van NRC Handelsblad, niet deel aan de discussie over inzendingen uit die krant. Het jurylid dat hoofdredacteur is van Knack Magazine onthield zich van inbreng toen het over een bijdrage uit Knack Magazine ging. En de juryvoorzitter, vast medewerker van het M-Magazine, ging even uit wandelen toen een bijdrage uit dat NRC-maandblad aan de orde kwam. Voor de uiteindelijk genomineerde inzendingen betekende dit dat Rik Van Cauwelaert, de hoofdredacteur van Knack Magazine, niet meegesproken of gestemd heeft over de artikelenserie van Marleen Teugels en Nico Krols die in zijn blad is verschenen.

Fraaie journalistiek en onderzoeksjournalistiek

In dit vierde jaar dat de VVOJ-prijs uitgereikt wordt heeft de jury zich bijzonder verheugd over de hoge gemiddelde kwaliteit van de inzendingen. In totaal kreeg de jury vierendertig tekstuele inzendingen ter beoordeling toegezonden en twintig audiovisuele. Bijna alle inzendingen voldeden aan de eis dat het om journalistieke onderzoeksprojecten moet gaan. Reisbeschrijvingen of reportages, hoe fraai op zich wellicht ook, vallen buiten het bestek van de VVOJ-prijs. Die afbakening is inmiddels door de journalistieke wereld blijkbaar begrepen en aanvaard. Dat blijkt wel uit de aard van de inzendingen die bijna allemaal een onderzoeks karakter hadden. In een enkel geval nog maar ontbrak dat researchaspect. Zo las de jury met veel genoegen een prachtige reportage in Z-magazine (de Amsterdamse daklozenkrant) van Ferry Wieringa over een paardenwedkantoor in de Amsterdamse Leidsestraat die desondanks afviel vanwege het ontbrekende onderzoeks karakter. Zo ook de bewonderenswaardige reconstructie door John Schoorl in de Volkskrant van de week waarin Milosevic te Scheveningen overleed; ook hier ging het om een reportage, eerder dan om een onderzoeksverhaal. Om dezelfde reden viel de terecht veelgeprezen VPRO-documentaire van Sunny Bergman ('Beperkt houdbaar') over de schoonheidsindustrie af als kandidaat voor de VVOJ-prijs.

Onthullingen met sluitende bewijsvoering

Ook dit jaar handhaafde de jury bij de beoordeling de criteria die ze in eerdere juryrapporten onder woorden bracht. In het kort komt het erop neer dat een inzending, wil die voor bekroning in aanmerking komen, iets moet onthullen dat zonder de publicatie ten onrechte onbekend zou zijn gebleven, dat de bewijsvoering sluitend moet zijn en dat de feiten voor zich moeten spreken. De reuk van suggestie mag zich niet opdringen. Bovendien moet het gaan om oorspronkelijk eigen onderzoek. Een bekendmaking van de resultaten van onderzoek dat elders gedaan is, hoe nuttig op zichzelf ook, komt niet voor de prijs in aanmerking. De grondig onderzochte feiten moeten een aantoonbare maatschappelijke relevantie hebben. En tenslotte moet de stijl van de inzending zo toegankelijk zijn dat de inhoud ook te begrijpen valt voor niet-vaklui op het betreffende gebied.

Met deze criteria in voor- en achterhoofd heeft de jury de vierendertig inzendingen voor de tekstprijs en twintig inzendingen voor de beeld- en geluidsprijs mogen beoordelen. Enigszins tot haar verbazing kreeg de jury dit jaar geen inzendingen voor de aanmoedigingsprijs. Die kan voor 2007 dan ook niet uitgereikt worden.

Onder de ingestuurde boeken, artikelen, video's en dvd's waren er maar weinig die de jury vrij gauw terzijde kon leggen. En zelfs daaronder waren op zichzelf waardevolle journalistieke producties die helaas niet helder genoeg geschreven waren of die te zeer leunden op onderzoek van anderen. Om die laatste reden viel bijvoorbeeld de voortreffelijke serie in de Volkskrant van Wilco Dekker en Ben van Raaij over macht en invloed in Nederland buiten de nominaties. Het onderzoek daarvoor kwam grotendeels voor rekening van de Erasmus Universiteit en het NIPO.

Met name en met ere

Bij de inzendingen die de laatste ronde niet haalden waren er enkele die de jury desondanks met name en met ere wil noemen. Een artikelenserie voor de GPD-bladen bijvoorbeeld, geschreven door Floor Ligtvoet en Jan Salden, over het gevangeniswezen in Nederland. Of de journalistieke onderzoeksboeken van respectievelijk Denise Van den Broeck (over de slechte behandeling van bejaarden) en van Kristof Clerix (over de geheime diensten die te België werkzaam zijn). Van het laatste boek stelde de jury met tevredenheid vast dat het een uitvloeisel is van de aanmoedigingsprijs die Clerix twee jaar geleden toegekend kreeg. In de audiovisuele sector noemt de jury in dit verband de korte reportage van Erik Hagelstein voor de Gelderse omroep over de dronken bestuurster Guusje ter Horst, toenmalig burgemeester van Nijmegen en nu in Nederland minister van Binnenlandse Zaken.

De longlist

Uiteindelijk stonden er op de longlist zes kandidaten voor de tekstprijs en ook zes voor de beeld- en geluidprijs. Tijdens de derde en laatste jurybijeenkomst in Amsterdam stelde de jury hieruit de nominaties vast en koos ze de uiteindelijke prijswinnaar.

Bij die finale bespreking betrapten de juryleden zich er steeds vaker op dat ze een inzending die uiteindelijk niet genomineerd zou worden, wel met eer en lof in het juryrapport genoemd wilden zien. Dan ging het bijvoorbeeld om de trefzekere serie in De Morgen van Filip Rogiers en Walter Pauli over de zelfmoord van Paars in België. Of om het boek van Alexander Nijeboer over de schandalige, ja ouderwets Oost-Europees aandoende wijze waarop het Haagse Ministerie van Defensie omgegaan is met een man, Fred Spijkers, die niet wilde toegeven aan de leugens die hij van hogerhand moest vertellen over een tragisch legerongeval met dodelijke afloop. In het laatste geval liep de schrijver nominatie mede mis doordat zijn werk wel erg leunde op eerder onderzoek in het Katholiek Nieuwsblad dat zelf helaas van inzending had afgezien. Ook in de audiovisuele sector waren er drie inzendingen die wel de laatste ronde haalden maar niet de nominatie. Een indringende documentaire van Martin Coenen en Alidor El Benni voor de rubriek Panaroma van Canvas over de praktijk van de Vlaamse cokehandel, compleet met getuigenissen van deelnemers aan het crimineel bedrijf. Een VPRO Argos radio-uitzending van Gerard Legebeke en Huub Jaspers, de VVOJ-prijswinnaars van vorig jaar, over de ontkende, maar door hen waarschijnlijk gemaakte feitelijke Nederlandse militaire deelname aan de oorlog in Irak. En een reportage uit Afghanistan van Arnold Karskens en Kees Schaap voor Zembla, waarin de verslaggevers juist niet embedded en dus zonder legercensuur te werk gingen. Het bezwaar dat nominatie tegenhield gold de iets te geringe toevoeging aan wat al bekend was en het feit dat de maker zelf hoofdrol werd in zijn eigen film.

Nominaties voor de tekstprijs

Uiteindelijk bleven er dit jaar geen drie, maar vier inzendingen over die de jury voor de tekstprijs nomineerde. De omstandigheid deed zich namelijk voor dat er twee inzendingen bij waren die, hoe verschillend van elkaar ook, beide over een schandaal gingen dat de verwerking van asbest tot onderwerp hadden. De jury besloot deze beide artikelenseries, het ene uit Het Laatste Nieuws en de andere uit Knack Magazine met elkaar samen te voegen en als één inzending, bestaande uit twee delen te beschouwen. De jury beroept zich in deze geenszins op originaliteit. Dezelfde kunstgreep paste eerder de jury toe die ook aan beide asbestseries samen de prijs voor de Vlaamse schrijvende pers toekende.

1. **Marleen Teugels en Nico Krols** met een serie artikelen in *Knack: Asbest, de seriemoordenaar*, over de internationale praktijken van de asbestmultinational Eternit.

gecombineerd met een serie artikelen van:

- Frieda Joris** in *Het Laatste Nieuws: Asbestdossier over een school in Genk*, over de school die zijn leerlingen asbest liet ruimen.
2. **Weert Schenk** van de *Volkskrant* met: *Vestzak, broekzak*, over de belangenverstrengeling van sociaal-democratische deelraadsleden in de Amsterdamse Bijlmer.
3. **Kees van den Bosch** met het boek: *De angstreactor*, over de geschiedenis van Kalkar en over het verzet tegen deze Europese snelle kweekreactor.

Nominaties voor de beeld- en geluidsprijs

In de sector beeld en geluid kende de jury de gebruikelijke drie nomineringen toe aan:

1. **Bas Haan**, voor Netwerk (NRCV) met *Nieuw bewijs Deventer moordzaak*, over de vooringenomen bevindingen van Maurice de Hond in de betreffende moordzaak.
2. **Faroek Ozgunes en Jeroen Wils** van Telefacts (VTM) met: *De plantage*, over de Nederlands-Belgische betrekkingen rond cannabisplantages op geheime zolders.
3. **André Tak en Jos van Dongen** van Zembla (VARA) met: *Het clusterbomgevoel*, over de beleggingen van de belangrijkste Nederlandse pensioenfondsen in wapenindustrie en clusterbommen.

De winnaars van de tekstuele prijs

Voor alle drie de genomineerde tekstuele inzendingen had de jury alle denkbare lof, hoe sterk van elkaar verschillend ze ook waren. Er moest, tamelijk onmogelijke opgave, gewogen worden tussen een inzending met de omvang van een boek, een inzending met de omvang van een krantenpagina, en een door de jury eigenhandig gecombineerde inzending van twee krantenseries.

Voor toekenning van de prijs aan het boek over Kalkar van Kees van den Bosch sprak de grote volledigheid van zijn onderzoek en de onpartijdigheid van de schrijver die er zelf geen geheim van maakte dat hij juist wel partijdig was in de dagen waarin zijn geschiedenis zich afspeelde. Licht ertegen pleitte mogelijk het feit dat het boek een reeds

enige tijd geleden afgesloten tijdperk behandelt, zij het dat sommige juryleden daar van de andere kant het voordeel in zagen van een totale reconstructie. Alle juryleden waren van oordeel dat hier op journalistieke wijze een prachtig tijdsbeeld neergezet werd uit activistischer dagen dan de huidige. En hoewel de schrijver werkelijk iedereen gesproken heeft die hij spreken moest slaagde hij er toch in om 270 pagina's lang een duidelijke rode draad door zijn boek te laten lopen.

Het artikel van Weert Schenk in de Volkskrant over de belangenverstremming van PvdA-deelraadsleden in de Bijlmer was, vergeleken met het zojuist genoemde boek, bepaald kort van stof. Des te bewonderenswaardiger vond de jury het dat het stuk, in al zijn beknoptheid, een zeer overtuigend en volledig beeld wist te schetsen van de manier waarop gekozen deelraadsleden de ene dag zonder aarzelen meestemmen over een subsidie die een door hen geleide of gesteunde stichting de volgende dag in de zak mocht steken. Het artikel leidde tot diverse onderzoeken, waarbij het laatste onderzoek tot de conclusie kwam dat er geen sprake geweest was van persoonlijke bevoordeling. Mogelijk hoopte het onderzoek (van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten) hiermee het effect van het artikel teniet te doen. Heel opmerkelijk, omdat er in het artikel zelf nergens over persoonlijke bevoordeling gerept werd. In de wereld van de Bijlmer beheersen de leiders van de diverse welzijnsstichtingen in feite de bevolkingsgroep die van zo'n stichting afhankelijk is. Weert Schenk's stuk gaf een gedegen kijk op het soort belangenverstremming dat iemands machtspositie aanzienlijk versterkt zonder dat zijn eigen portemonnaie er veel zwaarder door wordt. Door het apaiserende VNG-onderzoek werd de jury slechts gesterkt in het voornemen om Weert Schenk vanwege zijn bijzondere onderzoekswerk te nomineren.

En dan tenslotte de door de jury gecombineerde inzendingen uit Het Laatste Nieuws en uit Knack Magazine. Zowel de serie van Frieda Joris als die van Marleen Teugels en Nico Krols behandelde een aspect van asbestverwijdering ten koste van onwetende slachtoffers. In het ene geval ging het om een school in Genk waar licht geestelijk gehandicapte leerlingen tussen 1997 en 2000 verplicht werden om onbeschermd te helpen bij het weghalen van het asbest. Aan het woord komen ex-leraren, ex-leerlingen en ouders, maar niet de nog steeds leidinggevende directrice die elk contact weigerde. Desondanks zette Frieda Joris haar onderzoek voort met als resultaat een serie alleszins overtuigende onthullingen die de lezer plaatsvervangend het schaamrood op de kaken brengt.

De artikelenserie in Knack behandelt in vijf delen het internationale aspect van het asbestbedrijf. Hoofdrol speelt de firma Eternit die op Sicilië honderden dode fabrieksarbeiders, gestorven aan longvlieskanker, op het geweten heeft. In de hoogtijdagen fungeerde niemand minder dan Karel Vinck, algemeen erkend Belgisch topondernemer, als lokale directeur van de Eternitfabriek op het Italiaanse eiland. Ook hij komt in de serie aan het woord. Uit zijn mond komt geen woord van medeleven of verontschuldiging. Slachtoffers, artsen, nabestaanden, vakbondsmensen, zij allen spreken er schande van dat de toenmalige Belgische bedrijfsleiding de arbeiders onwetend liet van de haar wel

degelijk bekende gevaren. In processen zijn de verantwoordelijken gestraft, zij het dat de feiten te lang geleden gebeurd zijn om ze hun straf ook daadwerkelijk uit te laten zitten. Kortom: onthullingjournalistiek van de bovenste plank.

Maar hoe moest de jury hieruit de ene uiteindelijke winnaar kiezen? Een jurylid bleek het sterkst geporteerd voor het korte en bondige artikel van Weert Schenk. Een kleine minderheid gaf de voorkeur aan het reconstructiewerk van Kees van den Bosch. Maar uiteindelijk legden dat ene jurylid en de kleine minderheid zich con amore neer bij de meerderheid die de VVOJ onderzoeksprijs 2007 voor de afdeling tekst toekende aan:

Marleen Teugels en Nico Krols met de serie artikelen in *Knack: Asbest, de seriemoordenaar*.

gecombineerd met de serie artikelen van:

Frieda Joris in *Het Laatste Nieuws: Asbestdossier over een school in Genk*.

De winnaars van de audiovisuele prijs

Zou de jury voor de spannendste van de drie genomineerde inzendingen hebben moeten kiezen, dan zou de prijs gegaan zijn naar de documentaire 'De plantage' in Telefacts van Faroek Ozgunes en Jeroen Wils. Deels werkend met verborgen camera slagen de beide journalisten erin om nauwkeurig te laten zien hoe eenvoudig en winstgevend het is om met hulp van Nederlandse ervaren rotten in dit vak op zolders aan de andere kant van de grens illegale wietplantages aan te leggen en te exploiteren. De toon die de ondernemers in deze wederrechtelijke wereld gebruiken verschilt maar weinig van de toon waarop elk businessproject wordt besproken, terwijl de technische aanwijzingen bij wijze van spreken net zo goed over de opstelling van een kauwgomballenautomaat hadden kunnen gaan. Alleen zijn in de wietwereld de winsten aanzienlijk hoger. Dichterbij een verborgen werkelijkheid kunnen programmamakers nauwelijks komen.

Zou de jury daarentegen de prijs hebben moeten toekennen aan de meest onthullende uitzending, dan zou die zeker gegaan zijn naar de Zembla-documentaire van André Tak en Jos van Dongen over de beleggingen van de Nederlandse pensioenfondsen in de wapenindustrie waaronder de clusterbommenproductie. Uitvoerig komen de direct verantwoordelijken aan het woord die geen poging doen om zulke investeringen te ontkennen. Ze zien die kennelijk als een noodzakelijk kwaad, louter bedreven in het belang van hun overigens onwetende pensioeninleggers. Onvergetelijk zijn de scènes waarin de verantwoordelijke Hans Alders, ex-commissaris van de Koningin in Groningen namens de PvdA, in puur formalistische bewoordingen uiteenzet dat er pas een bestuurlijk

probleem is als er een bestuurlijk probleem is of onzinwoorden van gelijke strekking.

En zou de jury de prijs moeten geven aan de meest overtuigende inzending, dan zou Bas de Haans Netwerkreportage over de methoden van Maurice de Hond in de Deventer Moordzaak met de eer zijn gaan strijken. Uitermate precies wijst de Haan de zwakke plekke aan in de frontale aanvallen van De Hond op een in diens ogen falende justitie. De Haan kapittelt de Nederlandse opinieonderzoeker niet met woorden maar met feiten. Hij doet dat zo bekwaam en gedocumenteerd dat er van De Hond's aanval op justitie weinig meer overblijft dan wat rumoer van een praatgraag eigen rechtertje.

Spannend, onthullend of overtuigend?

De jury heeft er lang over gedaan om de keuze te maken tussen drie pareltjes die alle drie de prijs verdienen. Uiteindelijk heeft onthullend de doorslag gegeven. Er was één genomineerde inzending die werkelijk aan alle criteria voor de VVOJ-prijs voldeed: er werd iets onthuld dat anders ten onrechte onbekend zou zijn gebleven, de bewijsvoering was sluitend en de feiten spraken voor zich. Zelfs de reuk van suggestie zat niet in deze inzending. Het ging om eigen onderzoek met een aantoonbare maatschappelijke relevantie. En de inzending viel voor elke kijker perfect te begrijpen.

Met een zeker leedwezen moet de jury dus een voortreffelijke uitzending van Bas de Haan, ook vorig jaar een der genomineerden, andermaal naar het tweede plan verwijzen. Het lijkt er op alsof hij de Joop Zoetemelk aan het worden is van de jaarlijkse VVOJ-prijs. Laten we hier tot zijn troost aan toevoegen dat genoemde wielrenner uiteindelijk wel de Tour de France en ook de wereldtitel gewonnen heeft.

De VVOJ onderzoeksprijs 2007 voor de afdeling beeld en geluid gaat dus naar:

André Tak en Jos van Dongen van Zembla (VARA) met:
Het clusterbomgevoel.

Bij de prijswinnaars van Zembla willen we tot slot niet onvermeld laten dat Jan Willem van Gelder, van economisch onderzoeksbureau Profundo, een belangrijke inhoudelijke bijdrage heeft geleverd aan de uitzending.

Gerard van Westerloo
September 2007